

szemle

Az újraolvasás eseménye

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-monográfiája nagyszabású mű, három évtized kutatási eredményeinek az összegzése. A kézikönyv a huszadik századi magyar irodalom kimagasló teljesítményének a lehető legteljesebb áttekintésére vállalkozik, tudományos szakszerűséggel és különleges szellemi nyitottsággal, hiszen az értekezés szinte folyamatosan olvassa önmagát, s az első szótól az utolsóig áthatja minden magyarázat időlegességének és részlegességének a sejtelme. Szegedy-Maszák Mihály nyelvteremtő irodalmár, aki rendszerint egyidejűleg több, egymást nem kizáró álláspont körülről mérlegelésre tesz kísérletet, kiaknázva a magyar értekező próza árnyalatainak gazdagságát. Kosztolányi azt gondolta, hogy az udvariasság, mint az egyetlen feltétel nélkül elfogadható magatartás, korántsem merő megszokás függvénye, hanem a világhoz s a másik emberhez fűződő viszonyokat meghatározó bölcséleti alapelv, amely minden értelmezés viszonylagosságának a belátásán nyugszik. Talán ez a felismerés az egyik mozgatója e különös gonddal megmunkált monográfia felépítésének.

Írónia és önreflexió többértelmű játéka bontakozik ki azonmód a könyvben az előszó, a cím, a mottó s a szöveg indítása között. A jelmondat Benntől származik: „Das, was lebt, ist etwas anderer, als das, was denkt.” Az *Előszó* főszövege Gérard Genette *eredeti* művéből merített, George Moornak tulajdonított, *angol* nyelvű intellemmel kezdődik, „Ne illessz előszót munkádhoz; a bírálók csak róla fognak szólni”, majd az elfeledett ír szerzőről, annak halálakor a *Nyugat* című folyóiratban megjelent jellemzéssel folytatódik, „inkább francia volt, mint angol” (Duckworth Barker). Az olvasó, míg eljut a könyv második mondatáig, négy időben és térben távoli, három különböző idegen nyelvet használó szerző korántsem egyértelmű vendégkönyvével találkozik. Az irodalmár műveltségének különleges szerkezete s többnyelvűsége meghatározza a monográfia érvelésmódját és fogalomkincsét, ezért érdemes időzni a nyitánynál, amelyben a könyv lényeges szemléleti elemei körvonalazódnak.

Noha a szerző nyomatékkal figyelmeztet arra, hogy az irodalomtörténész fejtegetései csakis korlátozott érvényességre tarthatnak igényt, az esendőség előzetes bejelentése az értelmezés számára tágas és változatos vonatkoztatási mezőket jelöl ki, melyek időről időre váratlan, megvilágító erejű kapcsolódások színterévé válnak. Jelesül Benn állítása egyértelműnek látszik, valójában sokrétű és többértelmű kijelentés, amelynek változik a jelentése a költészettan, illetve az antropológia nézőpontjából, s további bonyodalmak is támadnak, ha nyomon követjük az egymást értelmező *Geist* és *Leben* jelentésének elmozdulásait Benn költészetének és

esszéírásának a szövegábrázolásában, amire itt természetesen nem nyílik lehetőség. (Vö. Regine Anacker: *Aspekte einer Anthropologie der Kunst in Gottfried Benns Werk*. Würzburg, 2004.) A német költő nevezetes viszonyfogalmi talán éppen megszilárdíthatatlan többértelműségük miatt alkalmasak a mottóban előre vetíteni az „életmű” egységét megkérdőjelező szemléletet, amely következetesen érvényesül a könyvben. Az irodalmár irányadónak tartja azt az eszményt, mely szerint a Kosztolányinak tulajdonítható alkotásoknak „nem ő az egyedüli szerzője”, mivel „műveit bizonyos fokig a legtagabb értelemben vett nyelv emlékezete hívta létre.” E kiindulópontból az értelmezések életrajz és alkotás feszültségektől sem mentes kölcsönhatását érzékeltetve szólítják meg Kosztolányi egyes műveit, megkérdőjelezhetőnek tételezve az egyedinek nevezhető alkotás egységét is.

Hasonlóan megfontolt mérlegelésre készíti az olvasót a szóba hozott Vernon Duckworth Barker, a *Nyugat* szorgalmas angol tudósítója, aki ugyan ritkán nyilatkozott érdemlegesen valamely általa ismertett műről, viszont elmondható róla, hogy kétségtelenül „hiányos ismeretanyaga” (Szegedy-Maszák Mihály: *Villanysepnőt*) ellenére bizonyos értelemben tájékozott volt, s finom ironiát sem nélkülöző szeretettel számolt be a művészvilág eseményeiről színes tudósításaiban. Látszólag George Moor nemzeti hovatartozását firtatják Vernon Duckworth Barker szavai, az idézet szövegkörnyezetéből azonban kiderül, hogy az ír szerző tíz évig élt Párizsban, s erre emlékeztetvén fogalmazódik meg a nekrológban, hogy hazatérése után „inkább francia volt, mint angol”, tehát a megjegyzés az író megváltozott szellemi irányultságára vonatkozik. Jellemző, hogy a monográfus mintegy enyhítendő korábbi szigorú ítéletét, a megbírált irodalmártól, Vernon Duckworth Barkertől vett idézettel módosítja róla alkotott régebbi álláspontját, emlékeztetvén Kosztolányi intelmére: „legalább ötévente revideálnunk kellene irodalmi ítéleteinket.” Másfelől Barker jellemzése előrevetíti a szellemi alkotások nemzeti hovatartozásának kérdését, közelebbről Kosztolányi magyarságról vallott eszményét, mely szerint a magyar nemzet nyelvi közösségként azonosítható. E mértéktartó szemlélet, melytől a könyv írója nem tart távolságot, igazán magas mércét állított a korban, s azóta mit sem veszített jelentőségéből.

Az előszó írásától óvó intelem nem kevésbé kétértelmű, kiváltképp az *Előszó* kezdő mondataként olvasva. Aligha könnyen eldönthető kérdés, mikor vállal nagyobb kockázatot a szerző, ha sorsára hagyja szellemi termékét, vagy ha az olvasó figyelmébe ajánlja művét, amivel éppenséggel cáfolja az előszó hiábavalóságáról szóló okfejtését. E futó elemzés azt hivatott szemléltetni, hogy az olvasó ehhez fogható, sőt ennél is összetettebb nyelvi játékokból választhatja ki az irodalmár végső szókincsét.

A kételkedő magatartást a magyar irodalmi tudatban számos félreértés övezi. Való igaz, hogy a kételkedés nem azonos a gondolkodással, de attól elválaszthatatlan szellemi tevékenység. A kétely nem a gondolkodás célja, hanem az ítélőképesség hatékony működésének eszköze. A kételkedés nem az ítélet felfüggesztését jelenti, hanem a kijelentések igazságérvényének a lehető legalaposabb körülhatárolását. Szegedy-Maszák Mihály irodalmi gondolkodása és nyelvhasználata kivételesen gazdag a feltételeesség árnyalatainak kifejezésében. A Kosztolányi-monográfia szerzője a kételkedés fokozatainak érzékeltetésére kifogyhatatlan leleménnyel bővíti az értekező irodalom kifejezőkészségét, s ennek köszönhetően a

legkisebb szerkezettől a végső következtetésig helyet hagy a sajátjától eltérő vélemények megfogalmazásának. A keletkező szövegmagyarázat kiszolgáltatja magát az idő feltartóztatathatlan múlásának: „az irodalomnak a természetéből is következik, hogy mindaz, ami itt olvasható, már a jelen pillanattól fogva a múlthoz tartozik és felülvizsgálatra szorul” – írja Szegedy-Maszák Mihály.

Milyen következtetésekre nyit lehetőséget az *Előszó* önértelmezése a kész mű viszonylatában? Nietzsche azon felismerése érvényesül a fordítóként, költőként s az elbeszélő próza művelőjeként egyaránt nagyon jelentős alkotó életművének az értékelésében, mely szerint az igazság az értelmezés távlatának függvénye.

Kosztolányi esetében, aki sokat fordított, s több idegen nyelven tájékozódott, különösen indokolt, ha a monográfus igyekszik újragondolni e meghatározó jelentőségű szellemi örökség nemzetközi összefüggérendszerét. Szegedy-Maszák Mihály évtizedek óta élesen bírálja a fejlődéselvnek, valamely eszmének, vagy az „életmű” megalkotott egységének alárendelt irodalomtörténet-írás gyakorlatát, ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy nem elegendő, ha a magyar irodalom jellemzéséhez és értékeléséhez a világirodalom „vezető” irányzataihoz kapcsolódás szolgál viszonyítási pontként. Arra is int ugyanakkor, hogy a saját mérték kizárólagos használata a szellemi beszűkülés veszélyeit hordozza magában, ezért is nélkülözhetetlen a klasszikus magyar irodalom újraértésére vállalkozó számára az idegen nyelvű kultúrák összehasonlító távlat: „Nem hiszem, hogy segíti a magyar irodalom vagy művészet alkotásainak megértését, ha egyszerűen másik kultúrából vett címkével látjuk el őket, de az sem üdvös, ha nem veszünk tudomást nemzetközi összefüggésekről.”

Múló szellemi divatok követése teljes joggal bizonyul feledhető tevékenységnek az irodalomtörténet-írás emlékezetében. Ugyanakkor a saját kultúrában gyökerező értekező nyelv és látásmód természetességének hangoztatása is könnyen célt téveszt, ha általában az eszköztelenség hallgatólagos követelményét állítja a magyar értekező elé. A nemzetközi tudományosság mércéjét szem előtt tartó nap: működés sajátja a friss tájékozódás igénye, melynek megnyilatkozásait könnyen illetheti a naprakészség fitogtatásának vádja. Ami az udvarias kifejezésmód árnyalataiban kiváltképp bővelkedő angol nyelvben megszokott, az magyarra átültetve esetleg különlegesen hangozhat, de a fentiekkel kapcsolatban talán nem lehet ártalmas, ha a legjobbat feltételezzük, amíg más ki nem derül, vagyis méltóságot adunk a kételkedésnek. (To give a benefit of the doubt.)

A könyv kivételes tudatossággal aknázza ki a többnyelvűségét, amely kiváltképpen sajátja az irodalmi műalkotás létezési módjának. A monográfus Kosztolányi műveinek fordításait mérlegelve nemcsak a forrásszöveggel veti össze a célnyelvre átirtn változat költészettani, ritmikai, szerkezeti megoldásait, de azt is figyelembe veszi, hogyan alkották újra az „eredeti művet” más idegen nyelveken. Kosztolányi műfordításait hasonlóképpen olvassa össze más idegen nyelvű átköltésekkel. Az összehasonlító távlatok változtatásának köszönhetően Kosztolányi művei különleges s kivételesen tágas vonatkoztatási rendszerekben nyernek új értelmet. A könyv megkerülhetetlen tapasztalattal gazdagítja a magyar irodalomértést, mivel legkevesebb három idegen nyelvű kultúra hatásösszefüggésében vizsgálódik, figyelemmel kíséri a magyar szerző műveinek külföldi visszhangját, s ennek kö-

szönhetően átjárókat nyit a magyar irodalom különösen rétegzett szövegeinek teréből más nyelvek, irodalmi kultúrák és művészeti ágak irányába.

Minden megszorítást figyelembe véve Szegedy-Maszák Mihály nem az időrendet vagy az életrajzi elrendezést tekinti irányadónak, hanem a *hatástörténet* elvét érvényesíti meghatározó szempontként Kosztolányi irodalmi örökségének az értelmezésében: „az irodalom története visszafelé is olvasható, s még azt a kérdést is meg lehet fogalmazni, vajon a szövegváltozatok közül mindig s szükségképpen a későbbit kell-e irányadónak, jelentősebbnek vagy sikerültebbnek tekinteni.” Az egyes alkotások azonossága és önállósága kétséges, ezért a keletkezési időpontnál fontosabbnak számít, ahol ezt az elvet érvényesíteni lehet, a kötetbe rendezés. A monográfia egyik felfedezés értékű megállapítása szerint a ciklus az életmű központi szervező elve, tehát „különböző időkben készült szövegek utólagos elrendezése az egyes elemek módosításával.” A szövegen végrehajtott változtatásoknál is lényegesebb „az új környezetbe, s összefüggésbe helyezés.”

Egyáltalán nem biztos, hogy Kosztolányi nyitott irodalmi szemléletében létezett egységes, részleteiben kimunkált értékrendszer, de a jelentésteremtő nyelv eszménye kezdettől végig foglalkoztatta. Némi egyszerűsítés árán megkockáztatható, hogy Kosztolányi nyelvfelfogása olyan magas mércét jelent a monográfus számára, hogy ösztönzése érzékelhetően jelen van saját olvasásmódjában s az író műveiről alkotott értékítéleteiben.

A biztos ítélő erő a helyes mérték alkalmazásában ismerhető fel az elsőrangú értekező irodalomban. Lehetetlen akárcsak megközelítő pontossággal összefoglalni Szegedy-Maszák Mihály kutatásainak a legjelentősebb eredményeit. Annyi bizonyos, hogy a monográfia téveszthetetlenül egyéni nézőpontból világítja meg Kosztolányi művészetének és gondolkodásának meghatározó tulajdonságait. Itt csak arra van mód, hogy kiemeljem a könyvből az egyes kérdéskörök értelmezéseit összekapcsoló közös szemléleti elemeket, a belső összefüggések rendjét, amely folytonosságot teremt az életműben.

Különösen Kosztolányi pályakezdésére jellemző, de a későbbiek során is lényeges összetevő művészi gyakorlatában, hogy rendkívül szabadon alkotta újra az eredeti költeményeket, s idegen mintákat hasonított át, amikor saját verset írt. Nem egyértelmű tehát, mi számít saját versnek s fordításnak, hiszen a kettő kölcsönhatásával lehet számolni. Mallarmé szimbolizmusával a *Nyugat* költői nem tartanak rokonságot, *A szegény kisgyermek panasza*i című versfüzér zenei törekvése azonban emlékeztet a kimondhatatlannak hangot adó költészet eszményére. A későbbiek felől jól látszik, hogy Kosztolányi költői beszédmódja különbözik mind Ady látomásos írásmódjától, mind pedig Babits tárgyias újklasszicizmusától. Kosztolányi nem hitt a művészet célulvű előrehaladásában, ezért is foglalt állást kétértelműen a modernség igényével szemben. A vidékiesség szigorú elítélését Kosztolányinak tulajdonító korábbi kutatások leegyszerűsítő, egyoldalú, ideológiával átszínezett magyarázatai után a monográfus teljes joggal hangsúlyozza, hogy az író „szülőhelyét parlaginak vélte, ám ugyanakkor a számára legfontosabb értékek megtestesülését látta benne.” A történelmi Magyarország szétesése elszakította a szülőföldtől, ezért a közhiedelemmel ellentétben személyes megrázkódtatásként élte át a „magyarság sorskérdéseit”. Olyan művek tanúskodnak erről a végzetes

történelmi csapás *előtti* időről, mint a korábban *Magyar bánat* (1913), majd *A boldog magyar* (1916) címmel megjelent elbeszélés, 1920 után pedig a *Rapszódia*. Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy az író kétségbe vonta az evilági üdvözítő eszmények létjogosultságát, kételkedett a társadalmi haladásban, s korántsem bizonyos, hogy rendelkezett körülhatárolható politikai nézetrendszerrel: „Mindig voltak és lesznek koldusok” – állította 1913-ban.

A könyv rendkívül körültekintően tárgyalja az összeomlás időszakát, s a másokra is jellemző következetlenségekkel, tévedésekkel összehasonlítva mérlegeli Kosztolányi 1919 augusztusa után végzett újságírói tevékenységét. A leghatározottabban cáfolja a feltételezést, mely szerint Kosztolányi „nem a saját szakállára dolgozott”, amikor vállalta 1920-ban a *Vérző Magyarország* című kiadvány szerkesztését, amely a magyar szellemi élet képviselőinek az elkeseredését fejezte ki az ország területi vesztesége miatt. Kosztolányi névtelenül írt az *Új Nemzedék* hírhedtté vált *Pardon* rovatába, melyben 1919 szeptembere és 1921 augusztusa közt 300 szöveg jelent meg, de az egyes darabok szerzősége nehezen deríthető ki. A Kosztolányi által szerkesztett rovatban a proletárdiktatúra bírálata játszott elsődleges szerepet, és zsidóellenes nézetek is szóhoz jutottak. A kortársak emlékezete szerint négyen írták a *Pardon*: Kállay Miklós, Lendvai István, Bangha Béla és Kosztolányi Dezső. A tájékozódást erősen nehezíti, hogy nem áll rendelkezésre a korszak sajtótörténete, s a történelmi szereplők életrajza is hiányos. Az irodalmár csak részlegesen vállalkozhat a történetírás s a társtudományok eredményeinek rendszeres számbavételére. A monográfia ennek ellenére minden szempontból érdemlegeset mond arról, milyen névtelen cikkeknek lehetett szerzője vagy társszerzője Kosztolányi ebben az időszakban. Annyi bizonyos, hogy idegen volt tőle a proletárdiktatúra, s „valószínűleg úgy érezte, hogy annak vezetői is felelősek voltak az ország összeomlásáért.” További alap kutatások elvégzéséig, anélkül, hogy a szerkesztőt az utókor felmentené a felelősség alól, legfeljebb azt lehet nyomatékosan leszögezni, teljes mértékben egyetértve a szerző véleményével, hogy névtelen cikkeket csakis bizonyítékok alapján lehet Kosztolányinak tulajdonítani. Ettől függetlenül a szövegek nyelvhasználatát figyelmesen olvasó irodalmár mértéktartó következtetése tűnődésre készítené, s óva int az elhamarkodott ítélkezéstől: „a Pardon gúnyos szösszenetei messzemenő rokonságot mutatnak olyan írásokkal, amelyek Bangha Béla, Lendvai István vagy akár Kádár Lehel nevével jelentek meg, viszont egyetlen Kosztolányi Dezső nevével megjelent cikket nem találtam, mely ilyen közeli hasonlóságot árulna el.” Az újságíró korábbi megnyilatkozásaival összevetve a Pardon rovat hasonló tárgyú cikkeinek beállításait, bizonyos kérdésekben – a galíciai bevándorlók, a szabadkőművesség, vagy az emigráció irodalmi és politikai személyiségeinek a megítélését illetően – feltételezhető, hogy „Kosztolányi részvétele akár mérséklő hatású is lehetett.” Talán a visszatekintő mai távlatból sejtésként megfogalmazható, hogy Kosztolányi, bár kétségtelenül tett óvatlan nyilatkozatokat, indulatos kijelentéseket, s veszélyes általánosításokat is megfogalmazott, a korszak jelentős közszereplőjéhez viszonyítva sem marasztalható el különösebben a történelmi éleslátás képességének hiánya miatt, s hiba volna változatlan jelleget tulajdonítani az író politikai nézeteinek is. Kosztolányi egyszerre volt a tizenkilencedik századi szabadelvűség, s a történelmi folytonosság eszméjének hí-

ve, aki a latin világosság szelleméhez vonzódott, ezért idegenkedéssel töltötte el a huszadik századi messianizmus valamennyi válfaja, s ennek köszönhetően, szemben a kor számos jelentős írójával, nem rokonszenvezett hosszabb-rövidebb ideig jobb- vagy baloldali totalitárius rendszerrel.

Kosztolányi kivételesen széles szellemi látóhatárán a művészet mibenlétére vonatkozó kérdések bizonyultak igazán jelentősnek. A helyhez kötött és a világra nyitott kultúra feszültségében váltak számára beszédessé a dolgok. Egészen nyilvánvaló, hogy ragaszkodott a vélekedéshez, mely szerint a művészi értéknek nem feltétele az azonosulás valamely eszmével. Jellemző, hogy a művészet a művészetért eszményének örökségéhez kapcsolódott, s egész életében foglalkoztatta az önmagát értelmező művészet hagyománya. Vonzódott kezdettől fogva az öntükröző műalkotáshoz, s ennek az eszménynek a jegyében értelmezhető számos alkotása (*Hrussz Krisztina csodálatos látogatása, Esti Kornél*).

A helyes arány a hiteles értelmezés záloga. A könyv műelemző fejezetei nemcsak mértéktartóak, de módszertani szempontból is kezdeményező erejűek, s az olvasás új lehetőségei felé nyitnak utat. A *Nero, a véres költő* már elkészült, amikor a *Nyugat* című folyóirat elindította közlését folytatásokban. Szegedy-Maszák Mihály elsőként veti össze a regény fejezeteinek tagolását a folytatások szakaszaival, s ráirányítja a figyelmet a szöveghatárok eltéréseinek s az egymást követő egységek kapcsolódásának a jelentőségére. A történetíró saját korának szemszögéből újraalkotja az eseményeket, s ez arra figyelmeztet, hogy a múlt többféleképpen értelmezhető. Kosztolányi másodszeri átírásként fogta föl a történelmi tárgyú regényt. Történetírás és regény kapcsolatának vizsgálatához a monográfia írója nem vehette figyelembe a *Nero* – azóta elkészült s megjelent – kritikai kiadását. A felhasznált antik források, a szövegelőzmények és az a kész mű összehasonlító vizsgálata rendkívül alapos a monográfiában, s igazolja, hogy Kosztolányi nem kulcsregényt írt. A *Nero*t kockázatos példázatos történetként olvasni, hiszen egyes részletek kiemeléssel és felnagyítással megbomlanak a szöveg összetevőinek a belső arányai.

Kosztolányi a magyar irodalom legtökéletesebben megalkotott regényalakjainak a sorát teremtette meg. A szereplők gondolkodásmódja, értékrendje s magatartása az elbeszélés iróniájának köszönhetően megszüntethetetlenül többértelműnek látszik, mivel a külső és a belső nézőpontok gyakran váltakoznak. A szereplők jellemével kapcsolatba hozható megfontolások értékelméleti kérdések mérlegelését igénylik.

A közhiedelemmel szemben a legnagyobb moralistákra jellemző gondolati összetettség hatja át Kosztolányi minden elemükben kidolgozott regényeit, s így a róluk szóló értekezés is kivételesen gazdag anyagot hoz felszínre az életfilozófiák hagyományából. A regényekbe foglalt nézetek mérlegelése a magyar irodalom kultúrájából részben hiányzó vagy ritkán előforduló szellemi forrásokat szabadít fel, mivel Kosztolányi kétségbe vonta a személyiség egységét. A könyv műelemző fejezeteit a szó eredeti értelmében vett bölcséleti fejtegetések szövik át, amelyek – többek között – azért magvasak és hitelesek, mert érvényt szereznek Kosztolányi alapvető lélektani felismerésének.

Kosztolányi kezdettől fogva ugyanolyan iróniával viszonyult az egyértelmű állásfoglalás igényéhez, mint az eszményítéshez. Szegedy-Maszák Mihály Kosz-

tolányi-monográfiája a regények nyelvi fölépítésének tüzetes vizsgálatára alapozva vonja kétségbe a szakirodalomban gyakran emlegetett tételt, mely szerint az író műveiben a részvét a legfőbb érték. A részvét szerepét nem szabad lebecsülnünk, ugyanakkor a többértelműséget felszámoló, szűkítő értelmezési ajánlatokkal szemben érdemesebb a szövegek árnyalatainak gazdagságára figyelemmel lenni, mivel éppen ez adja Kosztolányi nyelvi játékainak lényegét. E gondolat jegyében a monográfia műértelmező fejezeteinek egyértelműen megfogalmazott következtetéseit sem érdemes az adott szövegösszefüggésből kiragadva hangoztatni, s kiterjeszteni érvényességüket a teljes szövegvilágra, hiszen Kosztolányi ironikus nyelvének többértelműsége megszüntethetetlennek bizonyul a könyv műértelmezéseiben.

Mégis miben ragadható meg a szövegben teremtett világok közös nevezője? Talán az emberi létezés kiszolgáltatottsága említhető első helyen. Szegedy-Maszák Mihály lényegre törő megfogalmazása szerint „a tragikumot nem esemény, sorscsapás, de állapot, magának az emberi létnek belső természete idézi elő”. Ebből következően nem lehet segíteni a másikon. A szájalom nem azonos a szeretettel. Az egyén szenvedése nem osztható meg másokkal, a magány feloldhatatlan. Minden egyes embernek „saját belső indítékból kell ráébrednie világba vetettségének tudatára.” Az élet céltalanságának érzete átjárja az embert, és senki sem zárkózhat el az elmúlás légköre elől. Vannak helyek, ahol el sem kezdődnek a tragédiák. A vidékiesség ugyanakkor értéket is hordozhat magában, ha lelki gazdagsággal jár: „a kultúra nem külsőségen, de belső hangoltságon múlik.”

A fentiek tetszetős összegzése helyett le kell szögezni, hogy a kézikönyv sugalmazása szerint az értékek viszonylagosságának érvénye alól a tragikum sem vonható ki teljes mértékben. Másfelől Kosztolányi műveinek értelmezésekor, ha figyelmünk elsiklik a beszédmodok, hangnemek s távlatok állandó váltakozása fölött, könnyen elkövethetjük azt a hibát, „hogy túlzottan komolykodóan olvasunk.” Kosztolányi szemében a nevetséges ugyanis szinte elválaszthatatlan a megrázótól. Kosztolányi számtalanszor leszögezte, hogy a jó írásban „a tragikum váratlanul komikumba billent, és a komikum váratlanul a tragikum fönségét sejteti”. Kosztolányi végtelenül összetett nyelvi játékaik ellenállnak a leszűkítő értelmezéssel szemben, amelynek a példázatos olvasás jegyében végrehajtott eszmei kisajátítás a legismertebb válfaja.

Végső értékelésként elmondható, hogy Szegedy-Maszák Mihály a teljes életmű áttekintésére vállalkozva alaposan újragondolta eddig megjelent műelemzéseit, a hiányzó témakörök elemzésével jelentős mértékben kiegészítette, s megváltozott összefüggésrendbe helyezte korábbi kutatásait. A monográfia lényegesen módosít az életmű értékelésének a megszokott belső arányain, mivel megközelítésében az elbeszélő s értekező próza, valamint a fordítások még az eddig sejtettnél is kiemelkedőbb fejezetét képezik a feldolgozott életműnek.

Kosztolányi nyelvészmenye nem áll távol a monográfia írójától, aki személyes érintettségét aggályos szakszerűséggel egyensúlyozva fogalmazta meg alapvető felismeréseit. Szegedy-Maszák Mihály nyelvteremtő törekvésének ékes bizonyítéka, hogy szinte egyetlen korábban leírt mondatára sem lehet változtatlan formában ráismerni új könyvében, amely minden bizonnyal a magyar értekező irodalom legjelentősebb teljesítményei között foglal helyet. (*Kalligram*)